

DESPRE ORIGINILE LIMBII ROMÂNE

ROXANA MARIA CREȚU
Universitatea de Vest din Timișoara

Cuvinte cheie: *autohton, latină, origine, română, slavă*

Alexandru Rosetti definește limba română ca fiind „limba latină în mod neîntrerupt pe teritoriul țării noastre din momentul romanizării și până astăzi.” Acesta precizează că elementul autohton este de origine tracă, prin asemănare cu albaneza datorită unor particularități în toate compartimentele limbii (fonetică, morfo-sintaxă, lexic); iar în ceea ce privește influența slavă acesta este de părere că slavii au sosit la noi în secolul al VI-lea și când au învățat românește au introdus anumite particularități ale limbii lor¹.

De-a lungul timpului, limba română a suferit numeroase schimbări, în urma evoluțiilor firești la care este supusă orice limbă în dezvoltarea ei. De aceea, limba română se deosebește mult de limba latină, totuși, cunoscând legile evoluțiilor de limbă și dezbrăcând-o de împrumuturile străine, ușor se recunoaște și astăzi sâmburele latin al limbii române².

Coșeriu înțelege prin limba română, româna comună, adică toate cele patru dialecte: dacoromâna, meglenoromâna, istroromâna și aromâna; și susține că aceste patru dialecte constituie o unitate. De asemenea, susține că afirmația lui Sextil Pușcariu conform căreia tot ceea ce deosebește limba română de limba latină și tot ceea ce deosebește româna de celelalte limbi romanice e comun patru dialecte

¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, pag. 607-609, passim.

² Sextil Pușcariu, *Limba română*, Vol. I. *Privire Generală*, prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Minerva, 1976, p. 174.

ale limbii române, adică se găsește în toate cele patru dialecte. Așadar este important să reținem că româna ca limbă istorică include cele patru dialecte³.

Sextil Pușcariu referitor la limba română afirmă că „prin limba română de astăzi nu înțelegem nici limba lui Eminescu, nici limba lui Maiorescu, nici a lui Caragiale sau Creangă, nici limba cutărui țaran din șesul Olteniei sau de aiurea, nici a ciobanului din creștetul Carpaților, ci supt limba română înțelegem limba tuturor românilor, din toate regiunile locuite de români și vorbită de toate păturile sociale așa cum și latina era vorbită la rândul ei în toate provinciile imperiului Roman, de toate straturile sociale, poeți, cărturari, funcționari, militari, negustori, țărani”. Așadar, fiecare individ contribuie la particularitățile unei limbi⁴.

Cercetările efectuate până în prezent asupra elementului autohton nu au reușit să ofere rezultatele dorite de lingviști, întrucât nu s-a păstrat aproape nimic din limba strămoșilor noștri traco-geto-daci. Tot ceea ce s-a păstrat din limba dacă sunt nume de persoane și nume de locuri redată într-o transcriere aproximativă cu litere grecești sau latinești, câteva numiri de plante glosate de Petanius Dioscorides, rău și târziu transmise, o inscripție pe inelul găsit la Ezerovo, pe care nimeni nu a izbutit încă să o descifreze⁵.

Tracii și geto-dacii sunt un grup indo-european care au sosit în regiunile baltice și carpato-danubiene înaintea ilirilor. Daco-moesiana vorbită de geto-daci era diferită de tracă și de iliră, deși erau înrudite. Se presupune că aparțin substratului următoarele fapte de limbă: vocala *ă* – comună românei, albanezei și bulgarei; evoluția lat. *ct, cs* > rom. *pt, ps*; postpunerea articolului în română și în albaneză.

În ceea ce privește vocabularul, româna continuă din traco-dacă⁶:

³ Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*, în *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Extras din „Fonetica și Dialectologie, XX-XXI (2001-2002), București, Editura Academiei Române, p. 143.

⁴ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 174.

⁵ *Ibidem*, p. 167.

⁶ Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistică romanică. Lexic-Fonetica-Morfologie*, București, Editura All, 2001, p. 34-35.

- termeni referitori la accidente de teren: *baltă, pârâu, groapă, mal*;
- termeni pentru a denumi elemente ale florei sau faunei: *barză, cioară, pupăză, ciocârlie, rață, viezure, măgar, mânz, țap, cioc, șopârlă, căpușă, mazăre, mărar, brusture, copac, mugure, sâmbure, ghimpe*;
- denumiri de obiecte legate de meșteșuguri străvechi, creșterea animalelor, alimente, îmbrăcăminte: *țarc, brânză, gard, căciulă*.

În epoca romantică a filologiei române, tot ceea ce nu putea fi explicat prin raportarea la limba latină sau la limbile învecinate se presupunea a fi din element dac. Dimitrie Cantemir considera că *stejar, pădure, heleșteu, cărare, grăiesc, privesc, nemeresc* erau elemente dacice. Un alt lingvist, B.P. Hașdeu, a crezut că poate descoperi în tezaurul nostru lexical un număr însemnat de elemente dacice. O. Densusianu a publicat lista completă a acestor presupuse elemente dacice și, după ce le-a supus la un examen critic, a arătat adevărata lor etimologie⁷.

Pentru recunoașterea elementelor autohtone putem recurge la o comparație cu albaneza. Când cuvântul românesc prezintă aceeași formă și același înțeles cu cel albanez și originea lui nu este nici latină, nici slavă sau grecească, este posibil să fie un element autohton. Lingviști precum Fr. Miklosich, G. Weigand, K. Treimer, K. Sandfelt, Th. Capidan, I. Șiadbei, Al. Rosetti au examinat coincidențele lexicale dintre română și albaneză⁸.

Stratul limbii române este limba latină, iar superstratul este slav. Structura gramaticală a limbii române este aproape în întregime latinească. Această afirmație este susținută de următoarele argumente:

- în morfologia substantivului supraviețuiesc trei clase de declinare din cele cinci și formele cazuale marcate cu desinențele specifice;
- verbul românesc menține și continuă din latină: patru tipuri de conjugare, trei moduri personale și trei moduri nepersonale,

⁷ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 167.

⁸ *Ibidem*.

sistemul de bază al timpurilor verbale, sistemul desinențelor personale (parțial);

- pronumele, mare parte a numeralelor, conjuncții, adverbe, prepoziții sunt preluate din latină: *către, cu, de, din, fără, în, între, la, spre, sub, că, ci, dacă, nici, să*.

Referitor la lexic, româna a preluat din latină termeni privitori la⁹:

- om și părți ale corpului uman: *barbă, bărbie, braț, cap, coastă, cot, creier, deget, dinte, față, ficat, frunte, genunchi, gură, inimă, mână, nas, om, ochi, păr, picior, piept, plămân, pumn, rinichi, tâmplă, umăr, unghie, ureche;*
- familie: *părinte, bărbat, femeie, mamă, tată, soacră, socru, soră, frate, cumnat, noră, ginere, fin, mătușă, unchi, nepot;*
- natură: *apă, câmp, lac, râu, culme, munte, pădure, pământ, piatră, țară, vale;*
- locuința omului: *casă, fereastră, perete, masă, scaun, cameră;*
- numele animalelor, păsărilor și insectelor: *cal, câine, capră, lup, taur, porc, vacă, urs, furnică, găină, muscă, albină, animal, arici, bou, ied, iepure, miel, oaie, vițel, vulpe;*
- numele unor ocupații din agricultură și păstorit: *câmp, plug, arie;*
- meserii și obiecte de întrebuințare curentă: *vas, furcă, găleată;*
- vegetație: *arbore, burete, prună, fag; castan, cânepă, fân, floare, iarbă, grâu, iedere, in, măr, nuc, orz, păr, plop, pom, rădăcină, spic, secară, tei, ulm, varză;*
- timp: *an, zi, dimineață, ieri, lună, noapte, săptămână, seară, zi;*
- verbe care indică acțiunea: *aduce, ajunge, afla, alerga, asculta, auzi, avea, bate, bea, cădea, cânta, câștiga, cere, chema, cunoaște, da, dormi, fi, fugi, ierta, intra, înțelege, învăța, juca, judeca, lăuda, mânca, merge, muri, naște, numi, plânge, rămâne, răspunde, râde, ridica, sări, săruta, scrie, simți, strănuta, sufla, ști, tăcea, tăia, trece, ține, uita, umbla, umple, urî, vedea, vinde, vrea, zice;*

⁹ Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 259-262, passim.

- fenomene naturale: *fulger, ploaie*;
- zilele săptămânii, lunile anului, anotimpurile;
- termeni religioși: *altar, înger, a boteza, biserică, creștin, a crede, drac*.

Primele elemente slave în limbă se datorează religiei. Dacă noțiunile primordiale ale creștinismului sunt de origine latină: *înger, cruce, botez, Dumnezeu, preot, păcat, creștin, biserică, păgân*, termenii legați de dezvoltarea cultului creștin, a instituțiilor bisericești și a literaturii religioase sunt de origine slavă: *duh, arhanghel, rai, iad, evanghelie, icoană*.

Influența slavă s-a manifestat și în alte compartimente ale lexicului: *gleznă, obraz, trup, colibă, clește, grădină, oțet, ușei, plug, ceas, timp, vârstă, deal, izvol, val, rac*; prefixele *ne-, răș-* (*răz-*), sufixele *-alnic, -an, -ean, -enie*; onomastică și toponimie: *Aldea, Bogdan, Dan, Radu, Vlaicu, Vlad¹⁰, Bistrița, Craiova, Predeal, Prahova, Snagov, Rîmnic, Rodna, Vodița, Baba, Bîrza, Dobra, Ialomița, Jijia*.¹¹

Cuvintele de origine slavă în limba română le putem grupa în termeni care denumesc¹²:

- om, familie: *babă, boală, gât, gleznă, nevastă, obraz, rană, trup*;
- casă, obiecte casnice: *blid, ciocan, clește, coasă, colibă, grajd, lopată, ogradă, pivniță, pod, prag, sită, uliță, zăvor*;
- ocupații: *brazdă, plug, năvod, război, snop, sulică, undiță*;
- natură: *crâng, deal, dumbravă, iaz, izvor, luncă, ostrov, prăpastie, văzduh, zăpadă*;
- floră, faună: *bob, hrean, ovăz, bivoliță, cocoș, molie, rac, veveriță*;

¹⁰ Ileana Oancea, Luminița Panait, *Schiță de istorie a romanității*, Timișoara, Excelsior Art, 2002, p. 119-120.

¹¹ Gheorghe Poalelungi, *Istoria limbii române*. Vol I *Gramatică istorică și Dialectologie*, București, Editura Didactica și Pedagogica, 1962, p. 76.

¹² Maria Cvasnii Cătănescu, *Limba română. Origini și dezvoltare*, București, Humanitas, 1996, p. 68-69.

- biserică: *duh, arhanghel, rai, iad, evanghelie, icoană, mucenic, molitvă, monah, pomană, pravilă, papur, schit, sfânt, smîrnă, troiță, utrenie, vecernie*;
- noțiuni abstracte: *duh, milă, muncă, noroc, nevoie, silă, taină, trudă*;
- verbe: *citi, clădi, dăru, dovedi, hrăni, greși, isprăvi, iubi, izgoni, logodi, lovi, munci, omorî, opri, osândi, osteni, părăsi, plăti, pomeni, porni, primi, privi, sfârși, trăi, trebui, voi*;
- adjective: *cârn, drag, lacom, mândru, prost, scump, viteaz, voinic, vrednic, zdravîn, vesel, veșnic*.

Pe lângă influențe lexicale, superstratului slav i se mai atribuie: reintroducerea lui *h*, sunet mut în limba latină, deși unii lingviști îl consideră element de substrat, forma de vocativ în *o*, caracteristică sudului României, ca structură formarea numeralului de la 11 la 19, numerele fiind latine¹³.

După influența slavă, cea mai importantă numeric, dar fără valoare pentru structura limbii, este turca. Cuvintele de origine turcă sunt mai frecvente în Țara Românească și Moldova; și absente în Transilvania, datorită condițiilor istorice. Din limba turcă, româna a împrumutat sufixele – *lic* și –*giu*; unele cuvinte de uz comun:¹⁴

- locuință: *musafir, cerdac, hambar, odaie, tavan, dușumea, iatac, cercevea; cearșaf, macat, lighean, saltea, chibrit*;
- hrană: *baclava, cafea, caimac, cașcaval, ciulama, ghiveci, iahnie, iaurt, musaca, magiun, pilaf, rachiu, sarma, telemea, tutun; cataif, chiftea, halva, rahat, șerbet, trufanda*;
- îmbrăcăminte: *basma, borangic, ciorap, dulamă, șalvari, tulpan, chimir, fes, papuc*;
- floră și faună: *dovleac, dud, pătlăgea; bostan, fistic, lalea, liliac, cais, nufăr salcâm; bursuc, șalău*;
- comerț: *chilipir, cântar, dugheană, mușteriu, para, raft, samsar, saftea, tarabă*;
- meserii: *băcan, boiangiu, cazangiu, cioban*;

¹³ *Ibidem*, p. 117-118.

¹⁴ Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 256.

→ însușiri omenești: *agiamiu, fudul, lichea, pișicher, șiret, tembel, ursuz, zevzec*¹⁵.

Alf Lombard distinge trei fenomene esențiale care caracterizează limba română: continuitatea bimilenară a latinei în Dacia; relatinizarea ei, începând cu secolul al XVIII-lea și configurarea particulară a vocabularului¹⁶. Referitor la împrumuturi, Lombard menționează că o particularitate a limbii române este aceea că deși împrumută un cuvânt nou, păstrează și cuvântul mai vechi care denumea noțiunea respectivă: *repede-iute-rapid*.¹⁷

Andrés de Poza, referitor la limbile romanice afirma în lucrarea *De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas, en que de paso se tocan algunas cosas de la Cantabria*, apărută la Bilbao în 1587: „De la lengua latina han resultado las generales que agora se usan en Italia, España, Francia y Vvalachia”. Această afirmație a lui Poza poate fi un argument pentru istoria romanității românei. Același autor afirma într-un rezumat al lucrării în limba latină: „Sic Vvalacchi a Flacco Romani exercit[us] duce dic dicti nunc Rutheniam habent [es] à Septentrione et Danubium à meridie, Latinae adhuc linguae vestigial habent manifesta etsi tam immutata ut cum difficultate Italus Vvalacchum intelligat”. Aceste paragrafe constituie dovezi cu importanță majoră pentru istoria cunoașterii românei în Europa, deoarece româna apare ca o limbă romanică de sine stătătoare, alături de spaniolă, italiană, franceză¹⁸.

Marele slavist Kiparsky, cunoscător al limbii române, afirmă că limba română este cea mai interesantă din Europa, ținând cont de poziția sa stranie¹⁹.

¹⁵ Grigore Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române I*, ediția a II-a, București, Editura Fundației România de mâine, 2005, p. 80.

¹⁶ Ileana Oancea, Luminița Panait, *op. cit.*, p. 152.

¹⁷ *Ibidem*, p. 149.

¹⁸ Eugeniu Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 12-13.

¹⁹ Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*, în *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Extras din „Fonetica și Dialectologie, XX-XXI (2001-2002)”, București, Editura Academiei Române, p. 143.

W. Meyer-Lübke consideră că româna este cea mai autentică între limbile romanice, pentru că s-a dezvoltat într-un mod natural, nefiind constrânsă de la latina clasică, de învățământ lingvistic normativ prin limba literară²⁰.

O particularitate a limbii române este faptul că regăsim termeni latinești absenți în idiomuri romanice mai apropiate din punct de vedere geografic, cum sunt italiana sau franceza, dar, prezenți în spaniolă. Explicația este următoarea: Italia și Galia au fost provincii centrale, deci inovatoare în materie de limbă, iar aceste inovații nu ajuns la teritoriile îndepărtate. Teritoriile unde s-au format româna și spaniola au fost teritorii periferice, situate la distanțe mari de centrul Imperiului și separate de acesta de alte provincii²¹.

Bibliografie

- BRÂNCUȘ, Grigore, *Introducere în istoria limbii române*, București, Editura Fundației România de Măine, 2005.
- COȘERIU, Eugeniu, *Limba română în fața Occidentului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
- COȘERIU, Eugeniu, *Limba română – limbă romanică*, în *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Extras din „Fonetica și Dialectologie”, XX-XXI (2001-2002), București, Editura Academiei Române.
- CVASNÎI-CĂTĂNESCU, Maria, *Limba română, origini și dezvoltare*, București, Humanitas, 1996.
- IODAN, Iorgu, MANOLIU, Maria, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
- OANCEA, Ileana, PANAIT, Luminița, *Schiță de istorie a romanității*, Timișoara, Excelsior Art, 2002.
- POALELUNGI, Gheorghe, *Istoria limbii române*. Vol I Gramatică istorică și dialectologie, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962.
- PUȘCARIU, Sextil *Limba română*, Vol.I. *Privire Generală, prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan*, București, Editura Minerva, 1976.
- REINHIMER RÎPEANU, Sanda, *Lingvistică romanică. Lexic-Fonetică-Morfologie*, București, Editura All, 2001.

²⁰ *Ibidem*, p. 147.

²¹ Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *op. cit.*, p. 252.

ROSETTI, AL., *Istoria limbii române I De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

TAGLIAVINI, Carlo, *Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

ABOUT THE ORIGINS THE ROMANIAN LEXICON

Abstract

Keywords: *aboriginal, Latin, origin, Romanian, Slavic*

In this article we intend to do a review regarding the history of the lexicon of the Romanian language and observe in what measure the nations who passed through our country left footprints into our language. It is known that the Romanian is a romance language, but as any other languages that have particularities, Romanian too has differences and distinguishes itself from the other languages that resulted from Latin. And, evidently, these differences have something to do with the nations who lived in the present territory of Romania. That's why we intend to present in this article the nations which left footprints into the Romanian lexicon, regardless of the time they lived in this country. We will classify the vocabulary by keeping in mind the types of the linguistic layer: substratum, superstratum and adstratum.